

Газета друкувалася у м.Гадячі Полтавської губернії з 1906 по1919 роки, відновлена у 2024 році
Виходить один раз на тиждень, зазвичай по вівторках

ч.17

у поточному році

У Ч. 17: «За гітлерівської окупації Товариство “Просвіта” в Києві проіснувало менше трьох місяців...» Євген Букет; «Рангова маєтність “на булаву”. Іван Виговський і Гадяччина» Катерина Стромило; «Постаті минулого: Павло Михайлович Дубровський (1857–1916) – перший Полтавський агроном і просвітник» Леся Іванченко

ч. 1881

з 1906 року

За гітлерівської окупації Товариство «Просвіта» в Києві проіснувало менше трьох місяців...

На початку німецько-радянської війни, 1941 року на окупованих гітлерівцями територіях почали гуртуватися ентузіасти із середовища української інтелігенції. На виснажених колективізацією, Голодомором і сталінськими репресіями землях у перші дні після прибуття армії Вермахту жевріла надія на відновлення нормального життя, зокрема й національного. Німецькі частини зайшли в Київ із північного заходу та півдня 19 вересня 1941 року. Вже на третій день за погодженням з окупаційною адміністрацією була організована Київська міська управа. Саме завдяки активному розвитку місцевого самоврядування в Києві стала можлива поява, чи вірніше відродження Товариства «Просвіта».

Олександр Оглоблін

Так, збережена в Державному архіві Київської області анонімна нотатка твердить, що «культурно-освітнє товариство “Просвіта” в свій час було більшовиками знищено, а тепер мусить бути

відновлене. “Просвіта” матиме мережу читалень (використовуючи приміщення аналогічних більшовицьких установ), та маючи за собою традиції боротьби з більшовизмом не лише підноситиме загальний рівень мас, але в першу чергу поборюватиме більшовицькі впливи. Що це так, про це свідчить той факт, що всі райони Києва прохають відновити у них “Просвіту”. Пропонують локалі та масово голосяться в членство».

Володимир Багазій

22 жовтня 1941 року голова Київської міської управи професор Олександр Оглоблін розпорядився «відновити роботу Товариства “Просвіта”, діяльність якого була припинена більшовиками та конфісковано на велику суму його майно». Але через три дні він змушений був піти з посади і його вказівка не була вповні реалізована. Про те, що відбувалося потім, повідомляла 17 листопада 1941 року на нараді Софіївської районної управи в м. Києві представниця Товариства «Просвіта» п. Крамарівська: «25 жовтня утворилася група в кількості 20 осіб, щоб відновити Товариство “Просвіта”. На цих зборах було утворено Оргбюро в складі 13 осіб. На другій нараді стояло питання роботи гуртків і утворення матеріальної бази. Ми просили, щоб для Товариства “Просвіта” дали помешкання 119-ї школи. Третя нарада була 3 листопада. Тут стояв звіт про гурткові роботи. Організовані гуртки: хорівий, драматичний, німецької мови, спортивний. Четверті

збори були 15 листопада. Тут стояло питання, щоб Міськуправа надала нам право робити збори. Зараз ми маємо уже біля 100 заяв про вступ у Товариство». Новий голова Київської міської управи Володимир Багазій 3 листопада 1941 року видав Постанову №95 «Про передачу приміщення та устаткування для Товариства “Просвіта” Софіївського району», якою передав просвітянам приміщення не функціонуючої школи №119 м. Києва. Голова Софіївської районної управи Леонтій Форостівський після доповіді представниці Товариства на зборах 17 листопада 1941 року зазначив: «В справі Товариства “Просвіта” робо-

Леонтій Форостівський

та проведена велика. Треба поставити перед Міськуправою й німецьким командуванням питання, що Товариство “Просвіта” вже працює, треба дати замітку в газету про роботу Товариства “Просвіта”, приміщення для Товариства треба зайняти негайно. Якщо потрібна буде допомога, паливо, треба розробити кошторис, поставити відповідальних осіб і Софіївська районна управа допоможе. Треба поставити до відома міського німецького командування й одержати дозвіл на проведення зборів членів Товариства “Просвіта”». Проте, наступна постанова голови міста Києва В. Багазія, що називалася «Про відновлення діяльності товариства “Просвіта”» так і залишилася в проекті.
Продовження читайте на четвертій сторінці

РАНГОВА МАЄТНІСТЬ «НА БУЛАВУ». ІВАН ВИГОВСЬКИЙ І ГАДЯЧЧИНА

Ще одним Гетьманом, який володів Гадячем як ранговою маєтністю, був, за влучним виразом його сучасників із ворожого табору, «найперший соратник Богдана Хмельницького, його душа» Іван Виговський. Не дивлячися на те, що цей державник лишив свою столицю в Чигирині, та він прославив наш край в інший спосіб. Саме тут було підписано унікальний політико-правовий документ – Гадяцьку угоду.

Попри те, що згаданий трактат у тому вигляді, в якому його задумували Іван Виговський і Юрій Немирич, та який був підписаний в обозі під майбутньою козацькою столицею, так і не втілювався у життя, однак він досі лишається одним із найвідоміших та в той же час найсуперечливіших документів епохи Гетьманщини. Крім того, Гадяцький договір послужив основою багатьом наступним документам, що їх уклали представники козацької еліти щонайменше у наступні сто років.

За принципами цієї угоди намагалися прописати умови протекції дипломати гетьманів Юрія Хмельницького, Павла Тетері, Петра Дорошенка і Михайла Ханенка. Також відомо, що наприкінці 1708 року резиденти європейських монархів рапортували, що гетьман Іван Мазепа уклав угоду зі шведським королем Карлом XII на засадах Гадяцького трактату. Крім того, автор першої української конституції Пилип Орлик теж послуговувався деякими статтями Гадяцького договору. Протягом XVIII століття інші чільні представники козацької старшини продовжували цікавитися угодою Івана Виговського. Так само, її переповідали всі відомі козацькі літописи кінця XVII – XVIII століть.

Та і сьогодні історики й літератори продовжують досліджувати і постать справжнього борця за незалежність козацької України Івана Виговського, і його геніальний історико-правовий документ.

***

Гадяцька угода – договір, що означав повну юридичну відмову від «березневих статей» і підданства московській державі, а основні її пункти цілком відповідали інтересам різних верств українського суспільства – козаків, шляхти, духовенства і міщан. За Гадяцьким трактатом, підконтрольні Війську Запорозькому території колиш-

ніх воєводств проголошувалися Великим Князівством Руським, яке ставало повноправним членом Речі Посполитої.

Відповідно до Договору, в Україні повинні були діяти окремих український уряд, існувати своя армія, суди, трибунал, мали карбуватися національні гроші, а все правочинство планувалося, що вестиметься українською мовою.

Козаки ставали провідною верствою в означеній державі (декларувалося, що саме військо налічуватиме 60 тисяч осіб), передбачалася повноправна участь православного духовенства у засіданнях сенату Речі Посполитої.

За Гадяцькими пактами влада Гетьмана розповсюджувалася на обидва боки Дніпра, податки з України не сплачувалися до польської казни, а сенаторів до Польського сейму можна було обирати також і серед українців.

За Гадяцьким трактатом церква лишалася православною, без унії і незалежною. Одна з норм декларувала надання Києво-Могилянському колегіуму ста-

ся втілитися у життя: сейм настільки її відредагував, що від рівноправності там не залишилося і сліду. Загальновідомий той факт, що коли козацькі посланці повернулися із сейму і дали Виговському почитати підсумковий документ, той у розпачі мовив: «Ти зі смертю приїхав і смерть мені привіз».

Народ не розумів суті Гадяцької угоди. Тож простолюднів, з ініціативи і за фінансування московського уряду, який боявся, що підписаний договір створить сильного сусіда, почали переконувати, що можуть повернутися давні тяжкі часи, коли були «польські порядки». Так, уже за кілька днів після укладання Гадяцького трактату, цар підписав грамоту до населення із закликами не коритися Гетьманові Івану Остаповичу і обрати нового гетьмана.

Чвари серед козацької старшини та вмілі підступні дії московської розвідки ніяк не давали українській державності зміцнитися, а Гадяцькому договору втілитися у життя.

Скульптура авторства Вячеслава Мороза і Олександра Зозулі на ймовірному місці укладання Гадяцької угоди у селі Красний Кут

тусу академії та передбачала заснування ще нових академій. Крім того, Гадяцьким договором декларувалося, що колегії, училища і друкарні, скільки їх буде треба, вільно буде відкривати і вільно науками займатися і книги друкувати релігійні й полемічні.

Крім того, Виговський прагнув довести до кінця те, що не встиг зробити Богдан Хмельницький – приєднати до козацької України Галичину. У секретних додатках до Гадяцького трактату передбачалося входження до Королівства Руського Західноукраїнських земель, а також вихід України до Чорного моря.

Та Гадяцькій угоді так і не судило-

ся випало жити в часи, коли українська нація тільки лиш почала усвідомлювати необхідність організації власного державного життя. Тому, власне, вже по смерті Івана Виговського українські керманічі стали звертатися до статей Гадяцького договору в контексті відновлення ідей угоди у власних політичних концепціях. І тільки тепер українці зрозуміли правдиву суть Гадяцького договору.

**Катерина Стромило,
молодша наукова співробітниця
Гадяцького історико-краєзнавчого
музею**

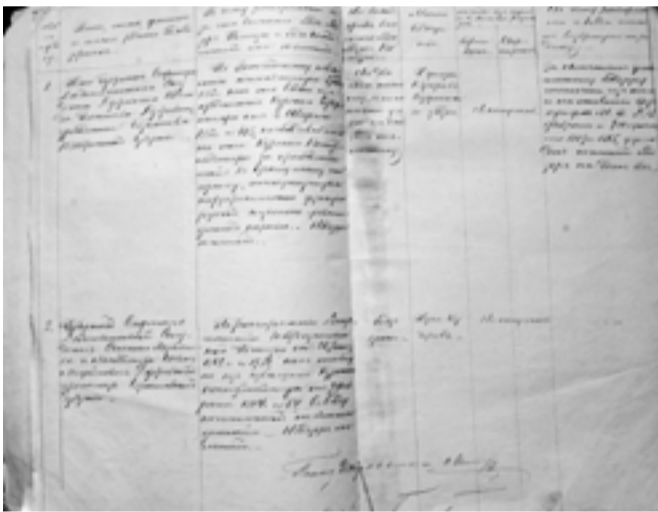
Постаті минулого:

Павло Михайлович Дубровський (1857–1916) – перший Полтавський агроном і просвітник

(продовження, початок у числі 12 (1876) від 22.03.2024 р.)

Як уже йшлося, на підставі випускних письмових іспитів сільськогосподарської академії у вересні 1882 р. П.М. Дубровський отримав дипломи з правом здобуття ступенів кандидата лісівництва і кандидата сільського господарства, а також можливість затвердження на державній службі у чині X класу (колезький секретар). Ще із січня 1722 р. існував імператорський закон «Про порядок державної служби». «Табель про ранги» визначав місце в ієрархії держслужбовців і певною мірою сприяв можливості талановитим вихідцям із простолюду вибитися у чиновники. Так звані «цивільні чини» склалися з 14 класів. У одній із статей закону, що передувала власне «Табелю» було зазначено, що можливість зростання за рангами має заохочувати служилих осіб до праці, дає підстави пишатися статусом чиновника та мотивацію для «начальствующих» не утримувати на службі нахаб і дармоїдів. Дубровський своєю багаторічною благородною діяльністю повністю відповідав прописаному. Його колеги згодом зазначали: «добра агрономічна підготовка, солідні загальноосвітні знання, володіння іноземними мовами – потенціал, що надавав Павлу Михайловичу можливість зайняти певне службове становище чи помітне місце в суспільстві. Однак, йому були притаманні порядність, скромність, які часто стають перепоною на шляху до позицій кар'єрного росту, а також національна спрямованість і впевненість в ідеологічних поглядах, через що кар'єрне зростання в російській імперії було не таким успішним, як у колег». Свою агрономічну діяльність П.М. Дубровський розпочав із посади статиста в Курському губернському статистичному бюро. На той час завідувачем відділу цієї установи був І.А. Вернер – рідний брат К.А. Вернера – відомого на той час економіста-статиста. Варто зазначити, що Вернери родом із Подільської губернії. К.А. Вернер (1850–1902), здобував освіту в Київському університеті св. Володимира, закінчив Петровську землеробську і лісову академію, певний час працював у Таврійській губернії, мав низку наукових праць; був помічений у революційних поглядах та арештовувався. Такі детальні ремарки не про головного героя подаються з метою внесення розуміння

про наступні події, діяльність і зв'язки в подальшому полтавського агронома. Ерудованість і порядність молодого спеціаліста Дубровського стали вагомими чинниками успішного старту як фахівця. За дорученням Курської губернської земської управи завданням молодого спеціаліста було обстеження приватних господарств із метою складання статистичного опису. Упродовж 1882–1883 рр. він здійснив такі описи в п'яти повітах губернії. Результати роботи обговорювалися на засіданнях відповідних повітових та губернських статистичних бюро і подавалися до друку у брошурах земських управ із метою фіксування та спостереження за перебігом стану сільського господарства.

Перелік осіб, які стоять під наглядом поліції в Курській губернії.
(Держархів Курської обл., ф. 33, оп. 2, спр. 5744, арк. 16 зв.–17)

Історично так склалося, що сільськогосподарська освіта здебільшого орієнтована на практичне господарство. Великі навчальні заклади, такі як Києво-Могилянська академія в Києві, Петровська землеробська і лісова академія в Москві мали дослідні земельні ділянки для вирощування збіжжя, городніх культур, садів.

Володіли землями такого ж ужитку й релігійні організації. Саме монастирі заклали підвалини в галузі овочівництва. Ченці несли послух садівників, сприяли розвитку промислів із переробки рослинної продукції, а також веденню так званої народної селекції польових культур. Проте, дослідницькі спроби при монастирях не практикувалися, ба більше – ще навіть у середині XIX ст. це вважалося ерессю.

Вищі школи землеробського спрямування випускали керівний склад, а для розвитку нижчих сільськогосподарських шкіл (праобраз нинішніх коледжів) не вистачало базових майданчиків – піддослідної землі та ферм. У грудні 1883 р. імператор Олександр III затвердив «Положення про нижчі сільськогосподарські школи», що надало можливість створювати такі в кожному повіті країни. А в липні 1884 р. П. Дубровсь-

кого призначено в Суджанський повіт Курської губернії «управляючим» Кучерівською нижчою сільськогосподарською школою в маєтку К.П. Арнольдї.

Того ж року Павло Михайлович одружився з Надією Василівною Беспаловою (1861–?). Це була найважливіша подія його життя. Пліч-о-пліч подружжя пройшло життєвий шлях: одnodумці, прогресивні діячі суспільного та громадського життя. Дворянка Н.В. Беспалова народилася у 1861 р. у Сімферополі в родині колезького асесора. Вирізнялася твердістю поглядів і характеру. Закінчила Сімферопольську гімназію, жіночі медичні курси в Петербурзі. Там же у 1881 р. була заарештована у справі терористичної фракції соціально-революційної партії. Перебувала під арештом з 23 березня до 1 квітня 1881 р., потім – під особливим наглядом поліції в Сімферополі. З 9 грудня 1881 р. – під гласним наглядом поліції на два роки, на положенні посиленої охорони, із заборонаю відлучення з місця проживання. Згодом проживала в Курську, де притягувалася до відповідальності за організацію студентського гуртка та приналежність до таємної спілки. У квітні–липні 1882 р. жандармерією була відправлена в Петербург. Із 1 до 21 липня утримувалася в Петропавлівській фортеці, потім – переведена в будинок попереднього утримання. Після звільнення перебувала під особливим наглядом поліції з червня 1883 р. до грудня 1885 р. в Курську. Там вийшла заміж за такого ж піднаглядного П.М. Дубровського. Наприкінці 1884 р. переїхала разом із чоловіком у хутір Кучерів Суджанського повіту Курської губернії, згодом – у Тамбов. У 1889 р. разом із чоловіком прибула до Полтави, де була помічена в діяльності культурно-просвітницьких товариств – організувала жіночі школи, народні читання тощо. За П.М. Дубровським, через націоналістичні погляди, поліція стежила ще зі студентських років – від 1880 р. Події листопада 1879 р. в російській імперії зумовили хвилю арештів та обшуків. Приїхавши до батьків на Чернігівщину на різдвяні канікули, як свідомий громадянин, студент Павло Дубровський зареєструвався у поліцейському управлінні, після чого був заарештований. Відтоді вважався політично неблагонадійним. Та й не дарма до нього була насторожена імперська влада. З 1882 р. під прізвиськом «Ісаєвиць» він уходив до кола членів гуртка «соціалістів-народників» Петровської академії, до якого здебільшого належали уродженці південних

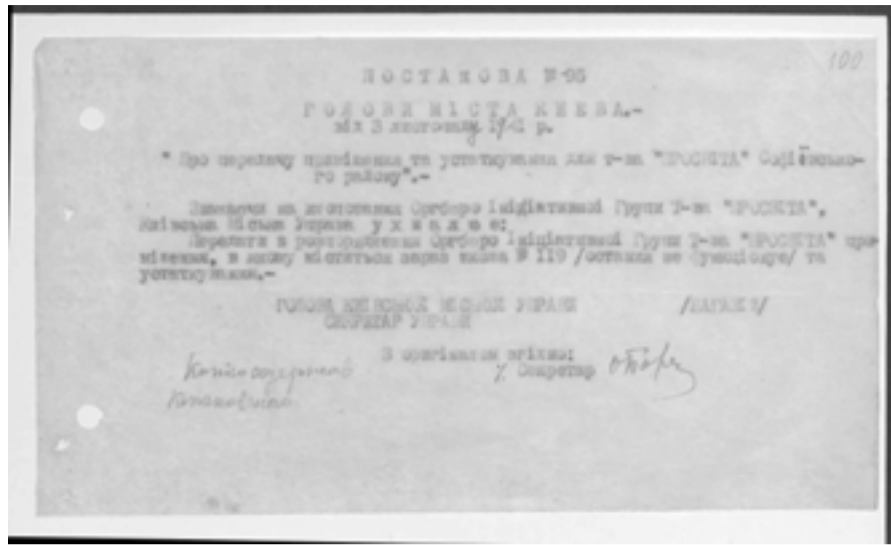
(южно-русских, тобто – українських) губерній. Гурток був створений із пропагандистською метою – поширення ідеї рівності та правди серед селян півдня російської імперії, змін у державному устрої.

Із 26 червня 1882 р. жандармерія взяла Павла Михайловича під контрольний таємний нагляд без терміну. В одній із доповідних йшлося: «впродовж 1883 р. Дубровський листується “загадковим змістом” із студентом Імператорського Харківського університету Євгеном Чикаленком». В іншій (від полковника І.М. Поливанова до губернатора м. Тамбова А.А. Фредерикса) у травні 1887 р., вказувалося: «із Сімферополя виїхав до Тамбова... Спостерігати за стилем життя родини, колом оточення...». І лише 12 березня 1903 р. у циркулярі Департаменту поліції записано, що таємний нагляд за П.М. Дубровським і Н.В. Дубровською (Беспаловою) скасовано. Та не відомо, чи було це насправді простою фікцією, адже обставини 1905 р. вказували на інше.

Подружжя Дубровських справді вирізнялося громадською активністю і прогресивними поглядами, що навіть зафіксовано в тогочасних довідниках. Вони впевнено крокували по життю, займаючи кожен свою нішу в окремих сферах суспільства, запалюючи серця любов'ю до справи і власних захоплень; обоє залишили вагомий внесок у просвітництві й культурі. Сучасники звертали увагу на гармонійне поєднання і взаємоперетікання фахових обов'язків та приватних захоплень у їхній родині.

Наприкінці 1883 р. П.М. Дубровський пристав на пропозицію К.П. Арнольдї стати управителем його маєтку при Кучерському хуторі Суджанського повіту Курської губернії. К.П. Арнольдї були прийнятними життєва активність і цілеспрямованість характеру Дубровського. Окрім завдань агрономічних, додалися адміністративні обов'язки – організація та відкриття спеціалізованої школи з ведення сільського господарства. Це була одна з перших в імперії сільськогосподарська маєткова школа. У цій царині Павло Михайлович виявився відповідальним і фахово зразковим очільником.

*Лесь Іванченко,
кандидат історичних наук*

Копія постанови голови Києва про передачу приміщення

Початок на першій сторінці

Також не була опублікована у пресі стаття «Розпущені вітрила», присвячена успішній роботі Софіївської «Просвіти», яку підготували «просвітяни Докія Гуменна, Крамарівська і Ю.Ч. Смаковенко». А із січня місяця 1942 року діяльність Товариства в м. Києві було «законсервовано», бо німці відмовилися затверджувати статут «Просвіти».

Докія Гуменна

У звіті за 1941 рік відділ пропаганди Софіївської райуправи повідомляв, що «Товариство “Просвіта” допомогло районній бібліотеці вилучити безгосподарні книжки з приватних квартир району, утворити філію районної бібліотеки. Організувало курси німецької мови, школу крою та шитва, дитячу їдальню. Підготувало ряд лекцій з історії української літератури, зі стародавньої історії України (Трипільська культура, скіфи, Київська Русь) з ілюстраціями художника Павловича (Юрія Юрійовича – Є. Букет)».

Такою короткою була діяльність Софіївської районного Товариства «Просвіта». Ще менше інформації про діяльність «Просвіт» Куренівського,

Ярославського, Подільського і Печерського районів міста Києва, які були організовані на початку листопада 1941 року і мали амбітні плани щодо розгортання своєї роботи – створення бібліотек, хорів і театральних гуртків, організацію лекторіїв і народних свят, повернення будинків, що раніше належали Товариству. Проте, наприклад, зі звіту про роботу відділу пропаганди при Печерській районній управі за листопад – грудень 1941 року відомо, що «такі моменти, як підшукання приміщення для Товариства “Просвіта” та організація лекцій при Товаристві не виконані»...

Завдяки архівним документам вдалося встановити, що єдиною легальною організацією Товариства «Просвіта» в місті Києві була Софіївська районна. Її заснували найпершою – 25 жовтня 1941 року і діяла вона до січня 1942-го. Саме тоді в місті почалися арешти української інтелігенції. На відміну від Харкова чи Фастова на Київщині, де «Просвіти» змогли проіснувати аж до відступу німців у 1943 році, «Просвіта» в Києві залишилася лише мрією, якій тодішні окупанти так і не дали «розпустити вітрила»...

Євген Букет, краєзнавець

*Виконуюча обов'язки редактора –
Анастасія Литвин*

*Відповідає за редакцію –
Олексій Новіков*

РІДНИЙ КРАЙ

Виходила з 1906 по 1919 роки, відновлена у 2024 році

Засновник – Товариство з обмеженою відповідальністю «Редакція газети «Рідний край. Газета Гадяцького земства»
Ідентифікатор медіа № R30-01967 від 04 грудня 2023 р.
Передплатний індекс «Рідного краю» 78394

Адреса в Інтернеті: <https://www.facebook.com/groups/grk2024>
Адреса редакції: 01001, Київ, вул. Софіївська, 23, офіс 2
Телефони: (044)279-22-73, (050)505-52-56
e-mail: 45338202@mail.gov.ua
«Рідний край» виходить раз на тиждень, у вівторок
Загальний наклад номера 500 примірників
(Перший завод 300 примірників)
УДК 908(477.53) (054) P49
ISSN 2786-9237 (print)
Електронна версія газети поширюється на умовах ліцензії CC BY-SA 4.0.

Листування з читачами тільки на сторінках газети.
Відповідальність за достовірність інформації та реклами несуть автори та рекламодавці.
Набрано і зверстано у ТОВ «Редакція «РК. ГТЗ»
Надруковано у КП «Видавництво «Гадяч»
Гадяцької міської ради
Замовлення №15/